

חות דעת על דבר המגילות הגנוזות

אוצר החכמה
1234567

מאת מנחם מ. כשר

תמונת אוצר החכמה

ספר "מגילות גנוזות, מתוך גניזה קדומה שנמצאה במדבר יהודה. מאת אלעזר ליפא סוקניק, פרופ' באוניברסיטה העברית. ירושלים אב, תש"ח.

בספר זה מובאים צילומים משתי מגילות, שני דפים מכל אחת. המגילה הראשונה נקראה על ידי המוציא לאור בשם "מלחמת בני אור בבני חושך", והשניה — "הודיות". המו"ל מביא גם העתקה משני פרקים ממגלה הכוללת ספר ישעיהו, הנמצאת ברשותם של האשורים.

בהקדמה לספר, דף י', כתוב: "ואלה פרטי המגילות העיקריים: המגילות נמצאו על ידי בדוי משבט תעאמרה בקיץ תש"ז, במערה שבאחד הנחלים, ואדיות, המשתפכים לצפון ים המלח, בעבר המערבי של ארץ ישראל. הן היו טמונות בכדי חרס ועטופות היו בד מרוח במין תערובת של חומר ודונג. רק אחד או שניים מהכדים נשתמרו בשלימותם... על פי מצבן של המגילות יש להניח, שמערה זו שימשה "גניזה". עד כה ידועות לי י"א מגילות וקטעי מגילות שנתגלו שם. כמה מהמגילות הללו, ובהן מגילת ספר ישעיהו, נרכשו על ידי הבישוף האשורי של ירושלים ואחד מבני עדתו. שאר המגילות נרכשו על-ידי בשביל בית-הנכות לעתיקות היהודים של האוניברסיטה העברית... המגילות שלנו כתובות על עור (גוויל), ולא על קלף. הכתב נכתב על צד השיער של העור ולא על צד הפנימי שלו... לערכה של תגלית, היצירה הספרותית של עמנו בלשון העברית לא פסקה אף בימי בית השני... לצערנו לא הגיעו אלינו אלא מועט קטן מהיצירות הללו במקורן... התגלית שבמדבר יהודה משלימה על-כן "חוליה חסרה" בשלשלת התפתחותה של הלשון העברית. וחשיבות יתירה למגילת ישעיהו, שכן נמצא לנו בה נוסח של ספר גדול מכתבי הקדש... הנוסח שבמגילה בכללו הריהו קרוב יותר לנוסח המסורה מאשר לנוסח של תרגום השבעים... אחת מהמגילות שבידי האשורים תוכנה כעין מדרש לספר חבקוק, והוא מעיד על קדמותה של הספרות המדרשית בעמנו". עכ"ל.

בזמן האחרון בקרו חוקרים אחדים את המערה הנ"ל ולפי דבריהם מצאו

1234567 1234567

עוד מאות קטעים כתבי היד הכוללים ספר בראשית, ויקרא, דברים, ספר שופטים, דניאל, ובמשך הזמן יפרסמו כל אלה הקטעים.

אני מביא כאן העתקה משני דפים של המגילה הראשונה, כפי שנדפסו בספר זה של רא"ל סוקניק:

א (דף כה.)

1. החצוצרות תהיינה מריעות לנצח אנשי הקלע עד כלותם להשליך

שבע / פעמים ואחר יתקעו להם הכוהנים בחצוצרות המשיב ובאו ליד המערכה / הראישונה להתיצב על מעמדם ותקעו הכוהנים

בחצוצרות המקרא ויצאו / שלושה דגלי בינים מן השערים ועמדו בין המערבות ולידם אנשי הרכב / מימין ומשמאל ותקעו תבותנים

בחצוצרות קול מרודד ידי סדר מלחמה / והראשים יהיו נפשמים
לסדריתם איש למעמדו ובשומדם שלושה סדרים / יתמנו להם

הכוחנים תרועה שנית קול נוח וסמך ידי מפשע עד קורכם /
למזכרם האויר נזמן ידם ברלי המלחמה והרובות וריוון רשון

הצוצרות / החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה והלויים וכול עם משופרם וריווי / בול אפד פרייט מלחמה גדולה למחם לר אונר

ועם קול התרועעה יצאו / זרקות המלחמה להפיל חללים קול השופרות

ידי מלחמה עד השליכם למערכת / האויב שבע פעמים ואחר יתקעו

יתקעו הכותנים לשלושת הדגלים ועם / קול נוח מרודד סמך בסך הזה

המלך הראישון יריעו
גדולה לנצח מל(חמה)
(חצוצ)רות קול תרועה /
להם תכוהנים /

בחצוצ(רות) / על מעמדם /

ב (דף כו—כד)

1 ואחר העלותם מעל ההללים לבוא המחנה ירננו כולם את תהלת

המשיב ובבוקר יכבסו בגדיהם ורחצו / מדם פגרי האשמה וישבו אל
מקום עומדם אשר סדרו שם המערכת לפני נפול חללי האויב

וּבְרַכּוּ שֵׁם / כּוֹלֵם אֶת אֵל יִשְׂרָאֵל וְרוֹמְמוֹ שִׁמּוֹ בִּיחָד שְׂמַחָה וְעֵנוּ
וְאָמְרוּ בְּרוּךְ אֵל יִשְׂרָאֵל הַשּׁוֹמֵר חֶסֶד לְבְרִיתוֹ וְתַעֲשׂוֹדוֹת / יִשְׁוֹעָה לְעַם

פדותו . . .) לא וקהל גויים אסף לכלה אין שארית ולתרים

במשפט / ...) רנות ללמד מלחמה ונותן לנמוגי ברכים חזק מעמד /
 ... קם לבב קושי ובתמימי דרך יתמו כול גויי רשעה / ... שמכה ^{1234567 ת"ח}
 אל ... החסדים השומר ברית לאבותינו ועם / ... בממשלת בליעל
 וכול רזי שטמתו לוא הדיחו (... / ...) שי ממשלתו שמרתה נפש ¹⁰
 פדותכה ואתה הקימותה / ... לכול גבוריהם אין מציל ולקליהם ^{אוצר החכמה}
 אין מנוס ולנכבדיהם / ... (ן ואנו עם קודשכה במעשי אמתכה
 נהללה שמכה / ... עתים ומועדי תעודות עולמים עם מ(וצא) ^{1234567 ת"ח}
 יומם ולילה / ... (יד) כה ורזי נפלאותיכה במרומ(ים.ל.י.) לכה מעפר / ¹⁴
 כיא היא עת צרה לישראל ... / וכלה לכול גוי רשעה וכול ... /
 בליעל הנועדים עמו ליום ... / ועמד כוהן הראש ואחיו הנכוהנים... /
 את תפלת מועד הנמלחמה ... / את כל המערכות בב ... / כול
 אחיו וחזק את ... / אל תיראו ואל תנחתו ... / תשובו אחור
 ואל ... / ואליו תשוקנתם ... /

כשאנו רוצים לזהות את הכתב־יד עלינו למצוא תשובה על השאלות
 האלה: (א) מתי נתחברה המגילה? (ב) מי חיברה? (ג) שם המגילה. (ד) הכתב־
 יד שלפנינו, המקורי הוא או העתקה מהמקור? (ה) מתי נכתבה?
 רא"ל סוקניק, במבוא לספרו דף יח, מנסה לתת תשובה על השאלות
 האלו, וז"ל: "אף אין במגילה כל רמז על זמן חיבורה, מטעמים שונים שאין
 מקום לעמוד עליהם כאן באריכות. הנני נוטה לייחסה לתקופה שלפני החשמונאים,
 מבלי לציין לפי־שעה כל תאריך מדויק יותר. ההערכה שלפנינו נעשתה, כפי
 שנראה לי, לפני חורבן בית השני ... השם שקראתי לה לקוח מהשורה
 הראשונה של הדף הראשון, שבה מתקראים היריבים, בני אור' ובני חושך".
 הגה לשאלה הראשונה, מתי נתחברה המגילה, יש להשיב, לדעתי, שהתוכן
 מעיד על עצמו שנכתב בזמן קדום מאד, כלומר, בזמן שהיו נהוגות מלחמות
 בישראל. הגם שהמלחמה האחרונה של בר כוכבא היתה כחמשים שנה אחרי
 החרבן, תוכן המגילה אינו ניתן להזדהות עם התקופה ההיא, ואפילו לא עם
 תקופת החשמונאים. ולכן מסתבר שהיא נתחברה בתקופה יותר קדומה לזמן
 החשמונאים. ויש להוכיח קדמותה של מגילה זו, ממה שמצינו בה ביטויים כאלה
 שאינם נמצאים לא בתנ"ך ולא בספרותנו שאחרי התנ"ך, כמו שיתבאר להלן.
 דבר זה מראה שהספר הזה אבד מזמן קדום, ובזמן שהתחילו לכתוב את התורה
 שבעל פה כבר לא היה ידוע, ולכן לא השתמשו בביטוייו.

יש ערך וחשיבות גדולה למגילה זו מפני שהיא מתאימה בדיוק עם ההלכות
 שנמסרו לנו בתורה שבעל פה ונכתבו על ידי התנאים. מגילה זו, הכתב־יד

המקורי העתיק ביותר שנמצא כעת בדינו, מאשרת¹ קדמותן של ההלכות שבתורה שבעל פה בהשתלשלותן עד למשה מסיני.

טרם אבאר שני הפרטים הנ"ל עלי להקדים השורות דלקמן:

סדר הנהגת מלחמה בישראל, הדינים וההלכות הקשורים בה, תופסים בתורה פרשה גדולה במקום אחד (דברים כ, א), ומלבד זה ישנן עוד הרבה הלכות מפוזרות בתורה הנוגעות לסדר המלחמה. (השורש "לחם" נמצא בתנ"ך כחמש מאות פעם). אמנם ברור שאם אמרו במשנה חגיגה פ"א—ח שישנן הלכות שהן מקרא מועט והלכות מרובות, יש לומר על דיני מלחמות שהם מקרא מרובה והלכות מרובות. ההלכות האלה נמסרו בעל פה או נכתבו בספר מיוחד, וחלק מהן נשתמר במשנה ותלמוד ובמדרשי הלכה ואגדה.

אותו הדבר נהג גם בשאר מצות התורה שנכתבו רק ברמז והשאר נמסר בתורה שבעל פה.

והנה הדפים מהמגילה שלפנינו, שהבאתי לעיל, מדברים על סדר והנהגת קרב במלחמה, לכל דקדוקיה ופרטיה.

כשאנו מתבוננים בדף הראשון, בולטים לעינינו שני דינים עקריים: א) שש פעמים נזכר שהכהנים תקעו בחצוצרות, כלומר, שתקיעה בחצוצרות מוכרחה להיות על ידי הכהנים דווקא. ב) פעם אחת, תקעו הלויים בשופרות, כלומר, שהכהנים לא תקעו בשופרות רק בחצוצרות. והנה שתי הלכות אלה נשארו לנו במדרשי תנאים. ספרי בהעלתך פיסקא ע"ה: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות, למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם באחת יתקעו שומעני אף ישראל במשמע, ת"ל ובני אהרן הכהנים. ובספרי זוטא במדבר י, ח: בקרא ובני אהרן יתקעו בחצוצרות, לא בשופרות. ובפסוק ט. וכי תבאו מלחמה כו' והרעתם בחצוצרות, לא בשופרות. הרי זה מתאים בדיוק נפלא למה שמבואר במגילה שלפנינו, שכן נהגו בפועל בשעת מלחמה, שהכהנים תקעו בחצוצרות ולא בשופרות, והלויים תקעו בשופרות².

1) ראה מה שכתב ר' אברהם בר' חייא הנשיא בספר העבור מאמר שני דף 36 ולא הבאתי כל הדברים האלה להביא חיווק לדברי רבותינו ז"ל כי דבריהם אינם צריכים חיווק, הם מתחזקים בדברי תורה וכתבי הקדש.

2) ומצינו מענין זה בגמ' ר"ה כז. בגבולין במקום שיש חצוצרות אין שופר כו', מאי קראה דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני ה'. ופירש"י מקום שיש חצוצרות, כגון תענית. וכן פסק הרמב"ם הל' תענית פ"א ה"ד: ובימי התעניות האלו כו' ומריעין בחצוצרות לבד, ואם היה במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר כו' ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש, שנאמר בחצוצרות וקול שופר. והרמב"ן במלחמות מפרש מה שאמרו בגמ' במקום שיש חצוצרות אין שופר, לא קאי על תענית כמו שפירש"י והרמב"ם, אלא קאי על שעת מלחמה וז"ל: מקום שיש חצוצרות כגון מלחמה כדכתיב על הצר הצורר אתכם והרעותם

וכן מצינו בדברי הימים מודגש דבר זה (דהי"ב ז, י) והלויים בכלי שיר וגו' והכהנים מחצצרים נגדם (שם כט, כו) ויעמדו הלויים בכלי דוד והכהנים בחצצרות (בנחמיה יב, לה) ומבני הכהנים בחצצרות. (עזרא ג, י) ויעמדו הכהנים מלבשים בחצצרות והלויים בני-אסף במצלתיים להלל.

עכשיו נבא לפרט השני. בדף זה יש חלוקה מדוייקת בטיב הקולות בחצוצרות. (א) קול מרודד. (ב) קול נוח וסמך. (ג) קול חד טרוד (פעמיים). (ד) קול נוח מרודד סמך. (ה) תרועה גדולה. ובשופר אומר: קול אחד תרועת מלחמה גדולה. (קול מרודד, מפרש ר"א סוקניק קול דק וממושך. לדעתי נראה שהפירוש הוא ממושך לבד, כפי שאבאר לקמן. קול נוח וסמך, מוסיף ר"א סוקניק: אולי צ"ל וסמוך. לדעתי אולי הכוונה מלשון סמך כלומר עב, תרגום ועבא טפח וסומכיה פושרא. ומצינו בכמה מקומות הביטוי קול עב. ראה לקמן. או כפשוטו, כלשון הר"ח לקמן, קולות דבוקות.

בחצוצרות אין שופר ואמרינן במס' תענית שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בר"ה וביובל, ובשעת המלחמה אמר כסדר הזה עושין במלחמה והיו תוקעין בחצוצרות ולא בשופר שהרי מקרא מלא הוא. וכ"כ הר"ן. משום שסוגיא דתענית יד. מוכח שבתענית תוקעין בשופר. והרשב"א והריטב"א מפרשים שבתענית מותר בחצוצרות ובשופר וההבדל הוא שלא יבואו שניהם. והראב"ד מתרץ שבתענית היו תוקעין בחצוצרות בשעת שש ברכות שמוסיפים ובשופר בשעה שמרבים בתפלה.

והנה מדברי הספרי זוטא ראה מפורשת לפי הרמב"ן בגמ' מה שאמרו במקום שיש חצוצרות אין שופר מיירי על שעת מלחמה. אמנם מהמגילה שלפנינו לכאורה מפורש שלא כהספרי זוטא וראה לפירש"י והרמב"ם שהברייתא לא מיירי כלל משעת מלחמה, כי במלחמה באמת השתמשו בשניהם, בחצוצרות ושופר. והברייתא שאמרה במקום שיש חצוצרות אין שופר מיירי רק בתענית. אולם יש לתרץ שיטת הספרי זוטא והרמב"ן עפ"מ שיש לבאר שבמצות התורה וכי תבאו במלחמה וגו' והרעתם בחצוצרות ונזכרתם, כללו בזה שתי מצות: (א) היתה מצוה לתקע בחצוצרות לשם תפלה ולזכרון לפני ה'. (ב) להשתמש בזה גם לצרכי סדר הנהגת המלחמה. ולפ"ז יש לומר שהתקיעות שהיו לשם תפלה לבד בזה היתה המצוה רק בחצוצרות ולא בשופר, אבל בתקיעות שהן לצרכי המלחמה נהגו גם בשופר. עוד י"ל לפ"מ שנתבאר לעיל שהכהנים הריעו בחצוצרות והלויים בשופר. י"ל שהספרי זוטא ממעט שהכהנים שעליהם מדברת התורה שהיתה מצותם להריע בחצוצרות, אסור היה להם להריע בשופרות, אבל ללויים שפיר היה מותר.

ועפ"ז יש לתרץ מה שהקשה בגבורת ארי בתענית כו. על מ"ש התוספות שם ד"ה מר ולמאן דאמר עיקר שירה בכלי אם כן צריך שיהיו כהנים או לויים דהא הכלי זמר היה קדוש. ותמה בג"א מגמ' ערכין יא: ולא ימותו גם הם גם אתם, מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח כו, אתם בשלהם (הכהנים שנכנסו בעבודת הלויים, כגון ששרו) והם בשלהם במיתה. ומבואר שכהן ששר חב מיתה ביד"ש. ולפ"מ"ש כאן מבואר שכונת התוספות שכלי זמר היו קדושים, כלומר, החצוצרות של הכהנים וכלי השיר של הלויים. וראה תוספות זבחים סח. מ"ש: ותירץ ר"ת דשני ענייני חצוצרות היו של כהנים בשל כסף ושל לויים בשל קרני בהמה לכלי שיר.

ובענין זה נראה לי לפרש מאמר תמוה בגמ' סוטה מג. וכן הוא אומר (במדבר לא, ו). ושלח אותם משה וגו' וחצוצרות התרועע בידו. וחצוצרות התרועע אלו השופרות. ובמהרש"א

רא"ל סוקניק לא פירש המלה טרוד. השוה משלי יט, יג. ודלף טרד. פי' מטפטף בלי הפסק, או דחוף, דחוק. וזה מתאים גם לקול, כמו שיתבאר לקמן, קולות דבוקים בלי הפסק והיינו טרוד.

לפנינו חלוקה דקה ותיאור מפורט על תקיעת הכהנים בחצוצרות, (ויש להדגיש שאני דן בזה רק על החומר שבשני העמודים שלפני בדפוס, וישנם עוד 17 דפים במגלה זו) מה שלא מצינו כלל מעין זה לא בתנ"ך ולא בספרי רז"ל. בהשקפה הראשונה נדמה כאלו הדברים נכתבו בזמננו אנו, בזמן שבעלי המקצוע כבר המציאו להם ביטויים להדגשות והטעמות לכל צלצול, נדנוד ותנועה וקמטי התנועה דקים מן הדקים. כן צרופים של תנועות קבועים ועומדים בסדר ומשטר, בהרמת הקול והשפלתו, שהייתו ורעידתו, קולות מהירים, סלסולים וכדומה. בתנ"ך יש רק תיאורים פשוטים טבעיים של הקולות, למשל, קול שופר חזק מאד (שמות יט, טז), קול התרועה הגדולה (ש"א ד, ה), קול תרועת השמחה (עזרא ג, יג), הריעו לאלהים בקול רנה (תהלים מז, ב), אבל תיאור כל כך מדוקדק, קול מרודד, נוח וסמך, חד טרוד, נוח מרודד סמך, זאת לא שמענו משום מקום אחר. זה מוכיח לנו שדברים אלה נכתבו בזמן שהשתשמו בפועל בחצוצרות בשעת

לא ידענא פירושו דהא ודאי חצוצרות ממש והן של כסף היו להם במלחמה כדכתיב וכי תבאו מלחמה וגו' והרעתם בחצוצרות. והרש"ש מתרץ: ול"נ משום דאישתני שמייהו כדאיתא בשבת ל"ו ושם בברייתא קורא ג"כ לחצוצרת שופר. וז"ל שם בא לפרש לשון חכמים אבל כאן כשבא לפרש לשון תורה, למה לו לשנות?

ולדעתי יש לפרש לשון הגמ' ע"פ דמבואר בספרי בהעלתך פיסקא ע"ה ומנחות כח: כל הכלים שעשה משה במדבר, כשרים היו לדורות חוץ מן חצוצרות. ובתנחומא בהעלתך י. ותנ"י שם יח. וש"ס: עשה לך, אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן. תדע לך שהרי יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, אלא בשופרות, כשבא להלחם ביריחו כו'. מה כתוב וירע העם ויתקעו בשופרות, מלמד שאפילו יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, ולא תאמר ליהושע, אלא אפילו משה רבינו עצמו עד שהוא חי נגזזו. אמר ר' יצחק הרי שמשא אמר בשעה שהוא בא להפטר מן העולם, הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם והיכן היו החצוצרות שלא היה אומר תקעו בהן ויתכנסו, אלא עד שהוא בחייו נגזזו. ע"כ. וזה שהיה קשה לתנא דברייתא בקרא וחצוצרות התרועה בידו. שאיך אפשר שמשא מסר החצוצרות שלו לפנחס, הרי יש דין, אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן. ולכן פירש שהכוונה כאן לשופרות ולא לחצוצרות ממש. ולכן שינתה התורה וכתבה, "וחצוצרות התרועה" ובכ"מ בתורה מוזכר בשם חצוצרת לבד (רק פעם אחת בדה"ב יג, יב). ולפמ"ש"ל אולי גם שם יש לפרש כן, להורות שכאן הכוונה לשופרות. ואולי מכאן היסוד להא שאמרו בשבת שם דאשתני שמייהו.

ויש לה"ר מהא דמבואר בתנחומא מסות ב. שנו רבותינו שלש תקיעות בע"ש כיצד חזן הכנסת וטל את החצוצרות ועולה לגג גבוה של עיר ותוקע כו' השבת מתקדשת בחצוצרות כו' וכשהצר מיצר תוקעין בחצוצרות שנאמר וכי תבאו מלחמה וגו' והרעותם בחצוצרות. וכשהלכו למלחמה למדין בחצוצרות עשו נקמה בהם, שנאמר וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו ע"כ. והנה מה שאומר בתחלה שתוקע בחצוצרות. הכוונה לשופר כמבואר בשבת לו. עיי"ש וכינה שופרות בשם חצוצרות כמו שכתוב בקרא במלחמת מדין שבחצוצרות עשו נקמה, והכוונה גם כן לשופרות.

מלחמה ויצרו להם ביטויים מלאכותיים לתנועת והכרעת הקול, והבדלה בין קול לקול, שכל אחד יש לו מטרה מיוחדת. זה נכתב בספר מיוחד, ספר מקצועי לצרכי סדרי המלחמה, ובזמן הגלות, כשאבד הספר, פסקו להשתמש בביטויים אלה³⁰. ואולי ימצאו בעלי מקצוע בביטויים הנ"ל הד של ניגון עברי מקורי. יש להביא ראיה לזה ממצות תקיעת שופר בראש השנה, שישראל נהגו בה מימות משה רבינו, כמו שכתוב בתורה, יום תרועה יהיה לכם. ולחד מ"ד בספרי בהעלתך פע"ג ור"ה לד: ילפינן מגז"ש ממדבר. ובתשובת רב האי גאון ב"תמים דעים" סי' קי"ט: "נכון וברור הוא בידינו ירושה משולשת מועתקת ומקובלת בקבלה מאבות לבנים דורות רצופים בישראל מימי הנביאים ועד עכשו מה שאנו עושים שתוקעים מיושב כמנהג ותוקעין מעומד כו' והלכה הולכת ופשוטה היא בכל ישראל וכיון שמעשה הזה בידינו נכון והלכה למשה מסיני כי יצאו ידי חובתם וכו' וכי כן העתיקו בקבלה מפי הנביאים הלכה למשה מסיני".

וכ"כ בלקח טוב, אמור: "ועל כאלה שלא [נתבררו — כ"ה בכתב יד] בתורה אמר הכתוב שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, שהם קבלה בישראל דור אחר דור היאך היו ישראל נוהגין בתקיעת השופר כו' ואין אלו המצות, ממצות אנשים מלומדה אלא קבלה ממשה רבינו מפי הגבורה שאין לסור מהן ימין ושמאל שהרי החכמים הראשונים מסרום לחכמים האחרונים, רבי דוסא ראה את חגי הנביא ואמר מעיד אני עלי שמים וארץ כדאיתא במס' יבמות (טז.)".

3) וראה בספר שלטי הגבורים הנ"ל מקדיש תשעה פרקים על דבר חכמת הזמרה בכלי ניגון שהיתה ידועה ומפותחת מאד בימי דוד וכלשון הפסוק דה"א טו, כו וכנגינה השר המשא המשוררים כו'. בתרועה ובקול שופר ובחצוצרות ובמצלות משמעים בנבלים וכנורות. ומבאר כ"ב מיני זמרה, וששה ושלשים כלי ניגון שהכירו בהם דוד המלך ורבותינו ז"ל, ומבאר שבכלי הנגון הנאותים לבוא על הדוכן יש מהם שהיו שלמים בתכלית השלימות. וראה ערכין י: מגריפה היתה במקדש עשרה נקבים היו בה, כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר. במתניתא תנא כו' נמצאת כולה מוציאה אלף מיני זמר כו' וסימנך מתניתא גוזמא. ראה שם פ"ו מ"ש לבאר מאמר זה. אבל גם אצלו אין זכר ללשונות הנ"ל.

ויש להוסיף על זה מהמבואר בפירוש דברי הימים לתלמידי רס"ג דף 36. הוא מביא ממקור עתיק מסורה מזמן הגלות שהגיעה לרב סעדיה גאון מה שתקן דוד המלך עליו השלום הוא וצדוק הכהן ואחיהם וראשי האבות לכהנים הלויים, ומאריך שם בסדר העבודה של הלויים והכהנים וז"ל: והמחלקת השלישית הם הלויים המשוררים בכלי שיר והם ד' אלפים כו' ודע כי דוד וכל הראשים הציבו שלשה נשיאים והם אסף והימן וידותון והמה נביאים מבני לוי כו'. ומלאכת אלו המשוררים היו במשמרתם מהללים בכלי שיר בבית ה' כו'. ומבינים אותם ומלמדים אותם ה ט ע מ י ש ל ה ש י ר כי הם היו מלומדי שיר לה'. ושם דף 45: להימן חוזה המלך (דה"א כה, ה) שהיה מראה בנביאות טעמי הכנור והנגינות. ושם דף 22 על ידי שיר (דבה"א ו, טז) לשורר ולא לעשות שום עבודה אחרת כי אם לשורר וללמד נגינת השירות. שם 31, ללמד טעמי השירים ונגינתם.

ועל דין תקיעה אמרו בר"ה לג: שיעור תרועה כשלש יבבות, שיעור תרועה כשלשה שברים. (וראה בשנויי נוסחאות במשנה ראש השנה פ"ד—ט. שיש גירסאות במשנה: שיעור תרועה כדי שלש תרועות, כדי שלש יבבות. בתשובת רב האי גאון ורבינו חננאל הגירסא לא "כשלש" אלא "שלש" יבבות שלשה שברים. ונ"מ גדולה בהסבר כל הענין, ראה חי' הרמב"ן והריטב"א). אמר אביי בהא ודאי פליגי דכתיב יום תרועה יהיה לכם ומתרגמינן יום יבבא יהא לכוון וכתוב באימיה דסיסרא, ותיבב אם סיסרא (שופטים ה, כח) מר סבר גנוחי גנח, ומר סבר ילולי ילל. ופירש"י: מאן דאמר שברים גנוחי גנח כאדם גונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהם, ילולי ילל כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה. ור"ח פירש: ג' יבבות, ג' תרועות זו אחר זו דבוקות וג' שברים הם בניחותא ומעט הפסק בינתים כו' וחלקו בבירור לשון הקדש מאי משמע ותיבב, ושוויה רבנן להאי ותיבב כגון סימן. תנא דידן סבר ילולי ילילה אם סיסרא ותנא ברא סבר גנוחי גנחא ולא נתברר הדבר כדברי אחד מהם. ובתשובה הארוכה של רה"ג שב"תמים דעים" סי' קי"ט, וראה אוצה"ג ר"ה שם, הוא מבאר שגם השברים נקרא תרועה אלא שההבדל ביניהם בשם הוא: "בעבור השנוי שיש בין ראשה לסופה כי ראשה בכובד וסופה בקלות, כי ג' שברים ותרועה אחת הן שמקצתן בכבד ומקצתן בקלילה ולשון תרועה על תבראתא דיקירן בגנוחי וכל תבראתא דקלילן דילולי — וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג כל ישראל מהם עושים תרועה יבבות קלות ומהם עושים תרועה יבבות כבדות שהם שברים, ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן, כי שברים כבדים תרועה הם ויבבות קלות תרועה הם". — הרי לפנינו ג' תיאורים פשוטים וטבעיים לא מלאכותיים. רה"ג מפרש שהשברים הם קול כבד ותרועה קול קל. הר"ח מוסיף שתרועה ג' קולות דבוקים וג' שברים בניחותא ובהפסק. ומעין זה ברש"י שתרועה ג' קולות קצרים ובשברים מאריך. והיסוד הוא ביאור התרגום "יום יבבא" אם משמעו גניחי או ילולי.

ובלק"ט בהעלתך שם: וכבר אמר ותקעתם תרועה ונסעו המחנות ולא [אלא] הוצרכו חכמים לדרוש אמיתת תרועה באיזה קול אם במנענע אם במשבר הקול ולכך אנו מריעים בשני הקולות תשר"ת תש"ת תר"ת. ע"כ. כנראה לא הגיעה אליו תשובת רה"ג ודעתו היא כדעת השואלים שם שפליגי באמיתת קול התרועה מה היא אם במנענע או במשבר.

ובירושלמי ר"ה פ"ד ה"י אנו מוצאים תיאור אחר: איזו היא הרעה (כמה שיעור תרועה) ר' חנינא ור' מנא, חד אמר אהן טרימוטה (קולות קטנות כעין שתוקעין על החצוצרות שקורין טרומי"ט. ק"ע) וחורנה אמר תלת דקיקין (ג' קולות של כל שהן). אמנם ברי"ף גיאת ר"ה דף לח: ד"ה איזו היא תרועה,

[13452]

מביא הגירסא כהדין טרגמוטא פי' קול המתרעם, וחד אמר תלת דקיקין והיינו שברים שהם כבדים, והיינו דבדידן ילולי יליל לשון רעישא, וגניחי גנח לשון שבירה, כאדם דמתאנח וגונח מלבו. ובמגדל עז על הרמב"ם פ"ג מהל' שופר מביא גירסת הירושלמי תלת רקיקין ואמר ז"ל, כי רש"י גורס דקיקין בדל"ת זריב"א ז"ל גורס רקיקין ברי"ש, והראב"ד ז"ל נמשך בשיטת ריב"ם, וכ"ה בריטב"א, מובא ברא"ש שם, עיי"ש בק"נ. והנה לפי הגירסא "רקיקין" נראה שכוונתו קול ממושך מלשון: רקועי פחים (במדבר יז, ג.) זה מתאים לביטוי בכתב יד "קול מרודד". האונקלוס שם מתרגם רקועי פחים טסין "רדידין". וכוונתו ג"כ קול ממושך. מזה ראינו לגירסא רקיקין בירושלמי: וברמב"ם פיהמ"ש מקואות פ"ז ז. מרודדין שטוחים. ועי' ש"ע או"ח סי' תק"צ שיש מחלוקת בשיעור תרועה אם היא ג' טרומיטין או תשעה טרומיטין ותלוי' בגרסאות שבירושלמי הנ"ל.).

מכל הנ"ל אנו רואים שהתנאים בברייתות נחלקו בתיאור קול התרועה אם היא ג' יבבות או שברים. ואביי תיאר המחלוקת בקול טבעי גנוחי גנח או ילולי ילל. כן האמוראים בירושלמי, ואחריהם הגאונים והראשונים לא השתמשו בחלוקות דקות בטיב הקול ובשמות מלאכותיים. ומזה ראינו כמ"ש לעיל שספר קדמון זה נאבד זכרו מזמן רב ולכן לא השתמשו בהביטויים הנ"ל. וראה מ"ש לקמן בהערה 5 מדברי הלבוש.

ובנוגע לשם הספר, ומי חיברו, יש לי השערה חדשה והיא:

[13453]

(4) עוד יש דוגמא בגמ' ר"ה כ"ז: היה קולו דק או עבה או צרור, כשר, שכל הקולות כשרין בשופר. וברש"י צרור לשון יבש. וכן גורס הר"ת, הרי"ף והרמב"ם והמאירי. והערור ע' צרור גורס בגמ' היה קולו דק או צרוד, כשר, פי' בלעז רוקו ושייך בצריה, מה המורסן עב במינו, אף זה עב במינו. ובעה"ש מ"ג מנחות, צריד דבר יבש כמו היה קולו עבה או צרוד, מחמת שיבש הוא השופר. בדברי ר"ג מבואר שהשופר יבש. והטור סי' תקפ"ו השמיט צרוד או צרור וכתב היה קולו עב מאד או דק מאד או באיזה ענין שיהיה, כשר. והמחבר בש"ע השמיט המלים "או באיזה ענין".

והלבוש מוסיף על דברי הטור, או אפילו קול השופר הוא טוב ונעים אלא שהתוקע תקע בו בנחת ולא השמיע הקול יפה כשר, דלא הקפידה התורה אקול אלא אתרועה. פי' שלא אכפת לנו בטיב הקול בין אם התסרון הוא מחמת השופר שהוא יבש או שהתוקע תקע בנחת, בכל אופן כשר. הרי לפנינו שלהלכה אע"פ שיש לנו דינים מפורטים בסדר התקיעות והתרועות כמה טרימוטין או כחות, אבל על איכות וטיב הנעימה והקול לא אכפת לנו וכל הקולות כשרים. והטעם יש לומר מכיון שמצות תקיעת שופר כל אדם מישראל חייב בה, כמו שכתוב יום תרועה יהיה לכם. ואין זה דבר שמוטל על הבית דין. ומכיון שהתורה צותה לכל אחד ואחד מוכרחים אנו לומר שכל הקולות כשרין בה אם רק עושה כדין וכמ"ש הלבוש שלא הקפידה התורה על הקול אלא על התרועה, משא"כ בתקיעה בחצוצרות שהיתה המצוה על הכהנים, או על הלויים בשופר. להם היתה המצוה ללמוד פרק בשירה ולדקוק על טיב הקול וכמו שנתבאר לעיל.

במדבר כ"א י"ד, על הפסוק על כן יאמר בספר מלחמות ה',
כותב ר' אברהם אבן עזרא: ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור
יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו
כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירת שלמה ומשלו.

וברמב"ן כתוב: ספר מלחמות ה' שהיו בדורות ההם אנשים חכמים
ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו
נקראים מושלים הנושאים בהם משלים ומליצות והנצחונות הנפלאים בעיניהם
מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורות סיחון במואב היתה
נפלאה בעיניהם וכתבוה בספר. שיטת הרמב"ן בתוכן ספר מלחמות ה' היא שונה
קצת ובסגנון אחר ממ"ש הראב"ע. וכ"כ הרלב"ג: בספר מלחמות ה', אחר
שהיה זה הספר נכתבו בו כל ספרי מלחמות ה'. ובתוספות על התורה "דעת זקנים":
על כן על שנצח סיחון את מואב יאמר בספר מלחמות ה' כמו בדברי הימים שכותבין
בו מלחמות שבין אומה לאומה והנצח שהקב"ה נותן לאומה כנגד חברתה וכתוב
בו ענין מלך מואב. והחזקוני מביא דברי הראב"ע ומוסיף פרט חשוב: וכמו
כן היה להם ס' מלחמות שהיו כותבים בו שמות הגבולים שהלכו שנאסרו
להתגרות בהם וקרי להו מלחמות ה' דוגמא שאמרה אביגיל לדוד כי מלחמות
ה' אתה נלחם.

על עצם הדבר שכותב הראב"ע כי ספרים רבים אבדו מאתנו, ראה ברמב"ם
פי"ז מהל' קדוש החדש: אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי
הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. וכן בכוזרי מאמר ד': אמר החבר מפני
שהספרים היו יודעים אותם היחידים מבני אדם, יקרא זה חוזה וזה רופא וזה
מנתח על דרך הדמיון ותחלת מי שיאבד מהאומה האבודה אינם אלא החשובים
שבהם ואח"כ מי שלמטה ואבדו היחידים ואבדה חכמתם. וראה לקמן מ"ש מספר
ציוני. וברכות י': ששה דברים עשה חזקיהו המלך וכו' גזו ספר רפואות.

ובספר תוספתא עתיקתא לר"מ הורוויץ, קונטרס מתניתא מלכתא, אסף
שמות המון ספרים רבים שנזכרו בספרותנו העתיקה ואבדו מאתנו.
והנה בספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא ממנטובה, נדפס בחיי
המחבר, מנטובה שנת שע"ב, בפרק מ"ג מאריך מאד בביאור דרכי המלחמה
בישראל מה שנוגע לאנשי הצבא ולכל מיני כלי זין ודרכי המערכות במלחמה
לכל פרטיהם ודקדוקיהם ומסתמך על פסוקים מתנ"ך⁵.

(5) דוגמא מעניינת מ"ש: „וגם כאשר ינוחו יגיעי כח בחצי הלילה באפלה שלחו מכם אלף
למטה אלף למטה הצבא לבושים בחלוקים לבנים על השריונות וכרסי הברזל וצניף לבן על
כובע הנחושת והברזל לכלם כדי שיכירו זה את זה באישון לילה בלובן החלוקים והצניפים

ובספר באר הגאולה (מגנצא תרל"ז), למחבר פלאי לא נודע שמו, (ויש
 מיהסים אותו לר' יעקב יהודה ארי, מחבר ספר תכנית היכל, נדפס בחיי המחבר שנת
 ת"ט) בפכ"ד מביא הרבה מדברי "שלטי הגבורים". הגם שאינו מזכירו בשמו וברור
 שדבריו לקוחים ממנו. ובפרק כ"ה הוא כותב: הן אל ה דרכי מ ש פ ט י
 ה מ ל ח מ ה ה י ו צ א י מ מ ס פ ר מ ל ח מ ו ת ה' א ש ר ה י ה
 ב י ד כ ה ה מ ש ו ח ו ב י ד ע מ ה' י ה ו ד ה ו י ש ר א ל ב ה י ו ת ה ה י כ ל ע ל י ס ו ד ו
 ו ה מ ז ב ח ע ל מ כ ו נ ו ו י ר ו ש ל י מ ב ב נ י י נ ה ו כ ו'. אולי היה לו איזה מקור לדבריו,
 שספר מלחמות ה' היה כתוב בו לא רק סיפורי המלחמות לכל פרטיהם, כמ"ש
 הראב"ע ושמות הגבולים שנאסרו להתגרות בהם כמ"ש החזקוני, אלא גם דרכי
 המערכות במלחמה וכל הדברים הקשורים בה, מעין זה שבמגילות גנוחות שלפנינו.
 על פי כל הנ"ל יש מקום לשער שהמגלות שנתגלו כוללות קטעים והעתקות
 מספר זה. ואולי גם המגלות השניות שקורא אותן "הודיות" הן גם כן חלק
 מספר מלחמות ה', הודיות בזמן המלחמות ואחרי המלחמות. ואפשר שהיה
 דרכם בכל הדורות להוסיף מהמלחמות שבימיהם על הספר העתיק מלחמות ה' (°).
 ובמבוא הספר כותב רא"ל סוקניק: נמצאים במגלת "מלחמת בני אור בבני
 חשך" כמה פסוקים מחזונו של בלעם בן בעור. מזה קצת ראייה להשערת, שמגילה
 זו מקורה מספר מלחמת ה' שבה מסופר על מלחמת סיחון ומואב ואולי היו בה גם
 קטעים מחזונו של בלעם. וראה ב"ב יד: משה כתב ספרו ופרשת בלעם.
 ובריטב"א: נראין הדברים שאין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה דהיא הקב"ה
 כתבה כשאר התורה אלא פרשה בפני עצמה הוא שכתב והאריך בה ביותר
 והיתה מצויה להם. ובירושלמי סוטה סוף פ"ה: משה כתב חמשה סיפרי תורה
 וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם. ובספר ציוני לר' מנחם ציוני פ' בלק: משה
 כתב ספרו ופרשת בלעם כו' אלא דע כי כתובים כאן בקוצר בענין בלעם
 ובנבואתו ולישראל לפי שעה. וגם קיצר הכתוב בענין חכמת קסמיו כמו שקצר

ולא ירו איש את רעהו בשגגה כי באופן הזה תכו בהם מכה רבה ויפול פחדכם ומוראכם
 עליהם מאד. נקרא הדבר הזה מאת אנשי המלחמה "אינקאמישאטה" ואברהם אבינו ע"ה הוא
 היה הממציא הראשון ממשפט המלחמה הזאת כדכתיב ויחלק עליהם לילה, היינו שנפל עליהם
 בחלוקים לבנים לבושים על מלבושיהם של אחי ענר אשכול וממרא בעבור חשך לילה להכיר
 האנשים האלו אשר הלכו אתו מתוך אנשי הארבעה מלכים אשר גלחם בהם.

(6) ויש להעיר מהמבואר במאירי סוטה מב: שגורס בגמ' שם: ת"ר פעמים מדבר
 אתם אחת בספר ואחת במלחמה. ומביא גירסא: "אחת בשופר כלומר כשהיו חוקעים בשופר
 לצאת מארצם, ומכל מקום יש גורס אחת בספר. ושם הוא קורא להם כל הפרשה וענין
 אותה דרשה היתה כל ענין הפרשה כאחד, ר"ל שיתחזק לבם ולא יפחדו ושלא ילכו למלחמה
 אלא הראויים לילך. ולשון דבריו בזה שמעו דברי מערכות המלחמה וחזרו, ר"ל הראוי לחזור.
 ולפ"מ שנתבאר לעיל אולי היה חלק מספר מלחמות ה' הכתובים בו כל הענינים השייכים
 למלחמה.

בענין ע"ז של דור אנוש שלא ספר בו הכתוב כלל, וחיבר בו אברהם אבינו ע"ה ספר שהיו בו ת' פרקים. וכן במלחמת מדין שהיה מפריח מלכי מדין באויר והוא פורח עמהם לולא ציץ הקדש שהפילם ונפלו חללים. ונראה מדעת רז"ל כי משה רבינו ע"ה חיבר ספר לבד מה שכתוב בתורה, ולשם ספר כל הענין באריכות ונאבד הספר ההוא כמו שנאבדו ספרים אחרים מכלל כ"ד ספר המקודשים (?) מרוב ארך עול הגלות וטיט הצרות אשר אשר טבענו בו אנחנו ואבותינו. עכ"ל.

על השאלה מי חיבר מגילה זו, יש להשיב כמו שכתב הרמב"ן: שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות כו'. לפ"ד יש לומר שגם המגלה שלפנינו אינה חיבורו של יחיד אלא חבר אנשים חכמים.

ועל זמן כתיבת המגילה שלפנינו, מלבד ההוכחות מעצם הכתב יד, מסתבר, לדעתי, שלא נכתבה אחרי תקופת בר כוכבא. כי אחרי החורבן וגלות ישראל לא טיפלו בהעתקות מגילות כאלה, שתוכנן מעניני סדר מלחמות בישראל. ועתה הערות אחדות לקטע א' וב':

קטע א'

שורות 2, 14. להשליך שבע פעמים. יש להעיר שמצינו מספר שבע במלחמת יריחו, יהושע ו יד. ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות... וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים. וברד"ק ורלב"ג שמספר ז' ידוע סודו למביני מדע שהוא הנבחר בימים ובחדשים ובשנים. וכן מבואר בויק"ר פכ"ט—יא וש"נ חביבין השביעית. וראה במדבר כג, א. ודברים כח, ז. בשבע דרכים ינוסו לפניך.

שורה 4. שלשה דגלי בינים — שלשה סדרים — יתקעו הכהנים לשלשת הדגלים. השוה שופטים ז, טז. ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים, ויתן שופרות ביד כלם... ויתקעו שלשת הראשים בשופרות. במלחמת גדעון רואים אנו גם כן שתפסו השופרות מקום חשוב במלחמה.

שורה 10. והלויים וכול עם השופרות. השוה יהושע ו, כט: ויתקעו שלש מאות השופרות. ושמאל א' ד, ה. ויריעו כל ישראל תרועה גדולה.

קטע ב'

שורה 1. "ואחר העלותם מעל החללים לבוא המחנה כו' ובבוקר יכבסו בגדיהם ורחצו מדם פגרי האשמה".

ענין כיבוס בגדים במלחמה מפורש בתורה במדבר לא, כד: ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה. הפסוק מדבר על ביאה למחנה שכינה שצריך הזאה ג' וז'. ובספרי: ומה להלן עד הערב אף כאן עד הערב. וכאן שאומר וכבסו בגדיהם וכו' אין לו ענין רק לשם טהרה לתפלה ברחיצת הגוף וכבוס בגדים. ויש להעיר מהמבואר בתוספתא, סוף ידים: אומרים טובלי שחרין קובלני עליכם פרושים שאתם מזכירין את השם מן הגוף שיש בו טומאה. כידוע החמירו האסיים מאד ברחיצה וטבילת הגוף, הגם שפה הוא מדבר שהכיבוס הוא מדם המתים. אך ממה שהדגיש לעשות זאת בשחרית קודם הטבילה נראה שהוא כשיטת "טובלי שחרין".

שורה 4. ברוך אל ישראל השומר חסד לבריתו. בתנ"ך רגיל הביטוי שומר הברית והחסד (דברים ז, ט.) ולא חסד לבריתו. ובתפלת מוסף של ר"ה בסוף סדר זכרונות בא"י זוכר הברית, וכן בברכה על הקשת בא"י זוכר הברית. ובברכה על המילה כורת הברית. ובהגדת פסח כת"י מהגניזה נדפס בעתון לביבליוגרפיה חט"ו 1911 דף 122 יש נוסח ברכה ארוכה קודם אכילת מצה ומסיים: זוכר הברית.

שורה 6. וקהל גויים. השוה בראשית לה, יא. גוי וקהל גויים. וב"תורה שלמה" שם: ששבט בנימין נקרא קהל גויים. ולעיל שבני אור הם בני לוי ובני יהודה ובני בנימין. ועל הכתיב גויים ראה שם דף לו. ישעיה פרק מב. נוסח המגילה לאור גואים. ולפנינו: גויים. יש להעיר מדרשת חז"ל ברכות נו: שני גויים בבטנך אל תקרי גויים אלא גיים. עיי"ש במפרשים ובש"ס כתי"מ אלא "גאים". עי' תו"ש בראשית פכ"ה—צט. ובב"ר שם שני גויים שני גאי גויים: ולפי הנ"ל י"ל שהיה הביטוי גויים כמו גואים ועל זה נסמכו דרשות חז"ל.

שורה 13. עם מ[וצ]א יומם ולילה. יותר מסתבר לנסח מ[בן]א יומם ולילה. וראה ישעיה כג, א. מבוא מארץ כתיים. והשוה מלכים א' ח, נט. ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' אלהים יומם ולילה. ונחמיה א, ו. ועתה הערות אחדות על הקטעים מהכת"י המובאים במבוא של המחבר: שם דף יט. תוכן המגילה מלחמת "בני אור" "הם בני לוי ובני יהודה ובני בנימין" בשובם מ"מדבר העמים לחנות במדבר ירושלים". "בני אור" אלה יאסרו מלחמה על "בני חשך", הם "גדודי אדום ומואב ובני עמון... פלשת וגדודי כתיי אשור". על שם "בני אור" שהוא מכנה להשבטים, לוי יהודה ובנימין, יש להעיר מהאמור בפסיקתא לחג הסוכות ב"בית המדרש" (ילינק) ח"ו: וכך סדרם יעקב לבניו בשעה שהיה מצוה אותם ואמר עתיד יצא אור לעולם, לוי כנגדו שהוא אור המקדש, ויהודה שהוא מלך ישראל. ובפס"ר פמ"ו דף קפ"ח: ומניין

שְׁלֹוֹי נִקְרָא אֹר שְׁנֹאמֵר וּלְלֹוֹי אָמַר תּוֹמִיךְ וְאוֹרִיךְ (דְּבָרִים לֵג, ח). וּבִרְמַב"ן
בְּמִדְבַר ב, ב, בִּשְׁם מִדְרַשׁ "מִזְרַח שְׁמִמְנוּ יוֹצֵא אֹר לְעֹלָם יֵהָא כְּנִגְדּוֹ יְהוּדָה שְׁהוּא
בְּעַל מְלוּכָה". וּבְמִדְרַשׁ אֲגָדָה בְּמִדְבַר שֵׁם "דָּגַל מַחְנֵה יְהוּדָה מִן הַמִּזְרָח, לְפִי
שְׁמֵן הַמִּזְרָח אֹרָה בָּאָה לְעֹלָם, וּבְמִלְךְ כְּתִיב בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים (מִשְׁלֵי טו, טו)
וְיְהוּדָה הִיָּה מֶלֶךְ. מִבּוֹאֵר מֵהֵנָּה לְהַטְעֵם שְׁלֹוֹי וְיְהוּדָה נִקְרְאוּ בְּנֵי אֹר. וְעַל בְּנִימִין
נֹאמֵר ג' כ' בְּמִדְרָשִׁים הֵנָּה לְשׁוּא בְּמַעֲרָב וּשְׂכִינָה לְעֹלָם בְּמַעֲרָב בְּגִבּוֹל בְּנִימִין,
שְׁנֹאמֵר לְבְּנִימִין אָמַר יָדִיד ה'.

שֵׁם דָּף יט. הוּא מַעֲתִיק מִקְטַע אַחֵר שֶׁבְּמִגְלָה וז"ל: עַל הַ"אוֹתוֹת" הֵם
הַדְּגָלִים שֶׁל הַמַּחֲנֵה, כְּתוּבוֹת מִכְתוּבוֹת שׁוֹנוֹת: "עַל הָאוֹת הַגְּדוּלָּה אֲשֶׁר בְּרֹאשׁ
כּוֹל הָעָם יִכְתּוּבוּ עִם אֵל וְאֵת שֵׁם יִשְׂרָאֵל וְאֶהְרֹן וּשְׁמוֹת שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל";
"עַל אוֹת הָאֵלֶּף יִכְתּוּבוּ אֵף אֵל בְּעֵבֶרָה עַל בְּלִיעַל וּבְכוֹל אֲנָשֵׁי גּוֹרְלוֹ לֹאִין שְׂאֲרִית";
"עַל אוֹת הַמִּיָּאָה יִכְתּוּבוּ מֵאֵת אֵל יָד מִלְחָמָה בְּכוֹל בֶּשֶׂר עוֹל"; "עַל אוֹת הַחֲמִשִּׁים
יִכְתּוּבוּ חֲדָל מַעֲמַד רִשְׁעִים בְּגִבּוֹרֵת אֵל", וְעַל אוֹת הָעֶשְׂרִים יִכְתּוּבוּ רְנוֹת אֵל בְּנִבֵּל
עֶשׂוֹר.

עַל זֶה יֵשׁ לְהַעֲבִיר מֵהַמְּבֹאֵר בְּתִרְגוּם יְרוּשְׁלָמִי ב' בְּמִדְבַר ב', ג, שֶׁהִיָּה
כְּתוּב עַל דָּגַל יְהוּדָה: "קוֹמָה ה' וַיִּפּוּצוּ אוֹיְבֶיךָ וַיִּנּוֹסוּ מִשְׁנֶאֱךָ מִפְּנִיךָ". וְעַל דָּגַל
דְּאוֹבֵן: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' א' ה' אַחַד", וְעַל דָּגַל אֶפְרַיִם: "וַעֲנֵן ה' עֲלֵיהֶם יוֹמָם
בְּנִסְעָם מִן הַמַּחֲנֵה". וְעַל דָּגַל מַחֲנֵה דָן: וּבִנְחָה יֹאמֵר שׁוֹבָה ה' [שְׂרִי בִיקְרָךְ בְּתוֹךְ]
רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל. וּמ"ש וְאֵת שֵׁם יִשְׂרָאֵל וְאֶהְרֹן וּשְׁמוֹת י"ב שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל
צ"ב שֶׁהִשְׁמִיט מִשָּׁה.

דָּף יט. לְכָל פְּעוּלָה יִשְׁתַּמְּשׁוּ בַּחֲצוּצְרוֹת מִיּוֹחֲדוֹת: "חֲצוּצְרוֹת הַמִּקְרָא",
"חֲצוּצְרוֹת הַמַּאֲרֵב", "חֲצוּצְרוֹת הַמִּרְדָּף", "חֲצוּצְרוֹת הַמַּאֲסָף", וְכַדּוּמָה. יֵשׁ לְהוֹסִיף
מֵה שֶׁמוֹזְכָּר בְּכַת"י שֵׁם דָּף כה. "חֲצוּצְרוֹת הַמִּשִּׁיב", "חֲצוּצְרוֹת הַחֲלָלִים".

שֵׁם דָּף כ: אֵף נִיתֵן תִּיאֹר מִפּוֹרֵט שֶׁל כְּלִי הַנֶּשֶׁק שְׁבִידֵי אֲנָשֵׁי הַצָּבָא —
חֲנִיתוֹת, זִרְקוֹת, מִגִּינִים וְכִידוֹנִים — הָעֲשׂוּיִים מִלֶּאכֶת מַחֲשֶׁבֶת. רֹאה בִּסְפֵר "שְׁלֹוֹי
הַגְּבוּרִים", שֵׁם, שֶׁהָאֵרִיךְ בְּבִיאֹר כְּלִי הַמִּלְחָמָה שֶׁנִּזְכָּרוּ בְּתַנ"ךְ וְרוז"ל. וַיֵּשׁ לְהַעֲבִיר
עַל זֶה מֵהַנֹּאמֵר בִּירוּשְׁלָמִי שֶׁבַת פ"ו ה"ד וּבַתו"ש (כֶּרֶךְ י"ד שֶׁהוּא בְּדִפּוּס) שְׁמוֹת יג,
יח: וְחֲמִשִּׁים עָלוּ בְּנֵי מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם, מִלְּמַד שֶׁהָיוּ מְזוּיָנִין בַּחֲמִשָּׁה עֶשֶׂר מִיָּנִי זִיָּן.
וְצ"ל חֲמִשָּׁה מִיָּנִי זִיָּן: קֶשֶׁת, אֵלֶּה, תְּרִיס, רוֹמַח וְחֶרֶב.

שֵׁם דָּף כ. תֵּן יָדְכָה בְּעוֹרְפָּךְ אוֹיְבִיכָה וְדָגַלְךָ עַל בְּמוֹתֵי חֲלָל. צִרִיךְ לְקַרֹּא
וְרָגַלְךָ עַל בְּמוֹתֵי חֲלָל. הַשּׁוֹה דְּבָרִים ל"ג, כ"ט, וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ,
וּבְאוֹנְקְלוֹס: וְאֵת אֶת פְּרִיקַת צוּאֲרֵי מַלְכִּיהוֹן תִּדְרֹךְ. וּבִרְש"י מִסְפְּרֵי כְּעִנִּין שְׁנֹאמֵר
יְהוֹשֻׁעַ י' שִׁימוּ אֶת רַגְלֵיכֶם עַל צוּאֲרֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה. וּבְמִדְרַשׁ תַּהֲלִים מְזֻמּוֹר כב:

ועל במותי ידריכני כו' ידרכני אלו המצרים כו' היה כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו והולך ונותן את רגלו על צואר של מצרי. לכאורה הדברים תמוהים. ולפי הנ"ל מבואר שבימים הקדמונים היה סמל נצחון על השונא וסימן לכניעה גמורה שימת הרגל על הצואר.

שם דף כ"ב: "וקץ ממשל לאנשי גורלו". כותב סוקניק, פסוק זה מוקשה, אם נפרש את הדיבור קץ בהוראתו המקובלת, כלומר סוף... הוברר לי שמשמעותה של התבה "קץ" אינה סוף אלא מועד, עת. ומביא שגם בספר ברית דמשק מוצאים את הדיבור קץ בהוראה זו של מועד וזמן, ועל פי זה הוא מפרש את המקרא באיוב טז, ג, הקץ לדברי רוח, הזמן לדברי רוח. — הנה פי' זה קץ-זמן, מבואר בב"ר פ"ט—א בקרא איוב כח, ג. קץ שם לחשך — זמן ניתן לעולם כמה שנים יעשה באפלה. וראה תנחומא בובר מקץ א. ויש להוסיף מ"ש הראב"ע ורמב"ן דברים טו, א. מקץ שבע שנים שיש מפרשים מקץ ר"ל התחלת השנה השביעית כי הראש והסוף יקראו קצה. וראה מ"ש בענין זה בתורה שלמה מקץ פמ"א—טו. ולפ"ז יש לפרש וקץ ממשל התחלת הממשלה.

תחילת השנה



תחילת השנה